

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Társadalmi tőke Svédországban és Magyarországon¹

Összehasonlító elemzés a bizalom,
az értékek és a társas kapcsolatok mentén

BODOR ÁKOS² – GRÜNHUT ZOLTÁN³

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány a svéd és a magyar társadalmat három dimenzió mentén vizsgálja, illetve hasonlítja össze: a személyközi (általánosított) bizalom, az együttműködés értékei, valamint a társas kapcsolatok tükrében. Ezek egyöntetűen a társadalmi tőkéhez sorolható jelenségek, annak tulajdonképpen a legfontosabb komponensei, melyek makroszinten vizsgálva kifejezik egy társadalom kohézióját és integráltságát. Nevezett mutatók segítségével így átfogó képet kaphatunk Svédország és Magyarország társadalmi állapotairól, azok változásairól. Az empirikus elemzést az European Social Survey (ESS) 1–10. hullámainak adatai alapján végeztük. Az elemzés aktualitását Svédországnak a magyar politikai közbeszéd, illetve a média egy részében megfigyelhető sajátos megjelenítése adja. E szerint a skandináv társadalom integrációja és kohéziója egyre rosszabb állapotban van, amihez képest Magyarországon a dolgok sokkal jobban mennek. Tanulmányunk célja e kérdés árnyalása a már bemutatott dimenziók mentén. Eredményeink azt mutatják, hogy a társadalmi tőke vizsgált dimenziói tükrében a svéd társadalom egyáltalán nincs rossz állapotban, sőt lényegesen kedvezőbb képet mutat, mint a magyar társadalom ugyanezen mutatók alapján.

KULCSSZAVAK: Svédország, Magyarország, társadalmi tőke, bizalom, értékek, társas kapcsolatok, European Social Survey

¹ Bodor Ákos munkája az NKFIH által támogatott „Mennyire általános az általánosított bizalom” című kutatás része (az FK143163 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK22 pályázati program finanszírozásában valósult meg). Grünhut Zoltán munkája az NKFIH által támogatott „Magyar fiatalok percepciói Európáról és európaiságról” című kutatás része (az FK134893 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK20 pályázati program finanszírozásában valósult meg).

² Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; e-mail: bodor.akos@rtk.hu

³ Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; e-mail: grunhut.zoltan@rtk.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ABSTRACT

Social capital in Sweden and Hungary. Comparative analysis along the dimensions of trust, values and interpersonal relationships

This paper examines and compares the Swedish and Hungarian society along three dimensions: interpersonal (generalized) trust, interpersonal relationships, and values of cooperation. These are all crucial components of social capital, could be seen as its most relevant domains, which, in a macro perspective, express the cohesion and integration of a given society. Thus, the above-mentioned indicators provide deep insight into the social fabrics and dynamics of Sweden and Hungary, as well as the potential changes. The empirical analysis is based on data obtained from waves 1–10 of the European Social Survey (ESS). The relevance of the analysis is due to the specific representation of Sweden in the Hungarian political discourse and in some parts of the media. According to this framing integration and cohesion of the Swedish society is in an increasingly poor state, whereas in Hungary things are going much better. Our paper aims to shed light on this issue along the dimensions presented above. Our results show that, in terms of the dimensions of social capital examined, Swedish society is not in a bad state at all, and in fact presents a significantly more favourable picture than Hungarian society on the basis of the same indicators.

KEYWORDS: *Sweden, Hungary, social capital, trust, values, interpersonal relationships, European Social Survey*

Bevezetés

Az utóbbi években gyakran jelentek meg Svédországgal kapcsolatos hírek a magyarországi médiában, illetve határozott meglátások a politikai kommunikációban. Ezeket górcső alá véve, egy korábbi kutatásunkban arra vállalkoztunk, hogy Svédország médiareprezentációját a magyar nyelvű online sajtó legolvasottabb orgánumaiban, az elmúlt 5 évre visszatekintve, a tartalomelemzés módszerével alaposan megvizsgáljuk (Bodor et al. 2024). Munkánk célja az volt, hogy szisztematikusan feltárjuk, idehaza milyen képet közvetít a média Svédországról és a svéd társadalomról, az egyre inkább átpolitizálódni látszó témában kik, azaz milyen médiaszereplők, miféle üzenetekkel élnek. Ehelyütt – csak nagyon röviden összegezve eredményeinket –, azt állapítottuk meg, hogy a magyar sajtóban (2019-ig visszamenően) a Svédországgal kapcsolatos írások java néhány témacsomópont köré szerveződik. Ezek a következők:

- a migráció és következményei;
- LBMTQ/genderkérdés;
- a demokrácia helyzete;
- a svéd NATO-csatlakozás kérdése;
- a Covid-helyzet és annak kezelése;
- gazdasági válság: energiaválság, infláció.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Természetesen e témák nem mindig választhatóak el élesen egymástól: az írások nagy részében akár több is megjelenik egyszerre közülük. Általánosságban megállapítható, hogy az egyes híroldalak tartalma összemosódik, az azonos időszakban megjelenő témák ugyanazok, ezért többször történik egymásra hivatkozás, vagyis egy témát jár körül minden média különféle nézőpontokból. A konkrét médiafelületektől függetlenül a témák tehát azonosak, de a megközelítésük egyértelműen eltérő, s ezeknek megfelelően sajátos narratívákba rendeződnek. Összességében tekintve a teljes médiareprezentációt, úgy tűnik, mintha két Svédország létezne. Az egyik egy mára már apokaliptikus állapotokat mutató, lezúllott, szétesett, gyakorlatilag élhetetlen, veszélyes ország, amiről egyrészt a migránsok tehetnek, másrészt az önvédelemre képtelen, élhetetlen, öngyilkos ideológiákkal terhelt „öslakosok”. Ehhez képest Magyarország egy minden szempontból kellemesebb hely. A médiában megjelenő „másik” Svédország-kép ennél mindenképpen komplexebb, bár alapvetően inkább csak az előzőekben vázolt negatív Svédország-narratívát igyekszik megcáfolni, leginkább úgy, hogy reagálni próbál az ott felmerülő témákra. Svédországgal kapcsolatos önálló tematizáció, narratívaépítés ugyanakkor nem mutatható ki ez utóbbiak részéről.

A politikai közbeszéd bizonyos szereplőinek és médiaforumainak ezen, fent vázolt negatív üzenete a svéd társadalom egyre romló állapotairól azért tűnik különösen erős állításnak, mert a hazai szakirodalmakat olvasva ennek jeleit nem fedezhetjük fel. Sőt, e tudományos igényű írásokban inkább olyan megállapítások sorakoznak, melyek szerint Svédországban egyaránt magas a társadalmi (Bodor et al. 2022a, Giczi – Sik 2009, Keller 2009, Tóth 2009) és az intézményekbe vetett bizalom (Boda – Medve-Bálint 2012, Medgyesi – Boda 2018). Számottevő a jóllétben élők (magukat elégedettnek és boldognak érzők) aránya (Grünhut – Bodor 2020, Keller 2012), miközben kiterjedtek a személyes kapcsolathálók (Albert 2022, Bodor et al. 2014). Alacsony az előítéletesség a bevándorlókkal (Bodor et al. 2022b, Messing – Ságvári 2016, 2020, Simonovits – Szeitl 2016) és a szexuális kisebbségekkel (Takács – Szalma 2022, Takács – Swart 2021) szemben. Továbbá általános a lakosság politikai (Grünhut – Bodor 2020) és civil társadalmi részvétele (Bodor et al. 2014), környezettudatossága (Bodor – Grünhut 2021), s elutasítják a korrupciónak még az enyhe változatait is (Corruption Perception Index 2014–2023).

Mindezek tükrében a releváns magyar nyelvű munkák száma elég jelentős ahhoz, hogy egyrészt átfogó képet kapjunk a témáról, többféle megközelítés és különböző adatforrások tükrében, másrészt kritikailag árnyalódjanak azok az esetleges pontatlanságok, amelyek nem vagy nem elég hitelesen tükrözik a körülményeket. Miből következhet tehát a fenti kettős narratíva? (1) Lehetnek elavultak a tudományos eredmények, amennyiben a legfrissebb fejleményekre, társadalmi folyamatokra nem reflektálnak már. (2) Elképzelhető, hogy a vizsgálatok inkább pillanatfelvételszerű képet adtak csupán, s az általánosabb tendenciák megfigyelésére nem helyeződött kellő hangsúly. Ez az opció akkor igaz, ha a svéd társadalom állapotai ugyan

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

kedvezők, legalábbis kedvezőbbek, mint a magyarországi helyzet, ám a trendek már egy ideje ellentétesek, s így a különbségek folyamatosan csökkenek. (3) Végül nem kizárható, hogy a vonatkozó hazai tudományos eredményeket egyszerűen ignorálják a nagypolitika és média bizonyos aktorai, ez esetben viszont érdemes erre is rámutatni. E három alternatíva vizsgálatához két feltételnek teljesülnie kell: egyrészt szükség van hosszabb időperiódusból – egészen a jelenig érve – megbízható adatokra, másrészt elengedhetetlen olyan koherens koncepcióhoz folyamodni, amelynek segítségével egy társadalom állapotainak általános jellemzéséhez adekvátan közlíteni lehet. Ez utóbbi azért is különösen lényeges, merthogy a vonatkozó szakirodalom okvetlenül szerteágazó elméleti fókuszot alkalmaz, hiszen az itt tárgyalt téma különféle aspektusaira koncentrálni.

E törekvés jegyében jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy egy nemzetközi kérdőíves kutatássorozat (European Social Survey – ESS) adatait felhasználva három dimenzió szerint, az *emberek közötti bizalom*, az *együttműködés értékei*, továbbá a *társas kapcsolatok* jellemzői tükrében vizsgálja és hasonlítsa össze a két társadalmat. A választott dimenziók nem önkényesek, amennyiben azokat a *társadalmi tőke* pillérjeiként, s így adott kollektíva integráltsága és kohéziója szempontjából fontos mutatókként tartja számon a szakirodalom (Füzér 2015). Az empirikus elemzés során konkrétan arra keressük a választ, hogy az emberek között tapasztalható bizalom, az együttműködés értékei és a társas kapcsolatok mintázatai alapján valóban következtethetünk-e arra, miszerint a svéd társadalom kohéziója erodálódott volna az elmúlt időszakban. Más kifejezéssel élve: regisztrálható-e a kollektív társadalmi tőke hanyatlása a skandináv államban? Mindezt kiegészítve, ugyanezeket a dimenziókat összehasonlítóképpen megvizsgáljuk a magyar társadalom tekintetében is.

Elméleti keret – társadalmi tőke: bizalom, értékek és társas kapcsolatok

A társadalmi tőke koncepciója az 1980-as években indult útjára. Az első meghatározó elméletek olyan neves gondolkodóktól származtak, mint Pierre Bourdieu (1980, 1986) és James Coleman (1988, 1990). Munkáik máig rendszeresen hivatkoztak, az érdeklődés középpontjába mégsem ők, hanem két amerikai politológus, Robert Putnam (1993, 2000) és Francis Fukuyama (1995, 1999) állították a koncepciót a következő évtized folyamán. Újításuk elsősorban az volt, hogy a társadalmi tőke meglétének vagy éppen hiányának számos politikai és gazdasági előnyt, illetőleg hátrányt tulajdonítottak. Ennek hatására különféle fejlesztési szervezetek (Világbank, Nemzetközi Valutaalap, OECD, UNDP stb.) stratégiáiba és programterveibe került a társadalmi tőke, mint olyan tényező, amelyet vizsgálni, értékelni, s értelemszerűen gyarapítani szükséges.

Mondhatjuk tehát, hogy viszonylag gyors és érdemi siker kísérte a koncepció útját, mindennek ellenére a tudományos közösségen belül nem alakult ki egyetértés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

arról, mennyire koherens, következetesen végiggondolt és megbízható az elméleti érvrendszer. A teoretikus jellegű kritikák sorát (például: Portes 1998, Fine 2001, Bjornskov 2006, Knack 2002, Paxton 1999) operacionalizálási és mérési bírálatok is gyarapították (például: Bjornskov – Sonderskov 2013, Kampen 2010, Puntscher et al. 2016). A fejlesztéspolitikai alkalmazással kapcsolatban született kritikus reflexiók szerint (Woolcook – Deepa 2000, Woolcook 2001) túlzás a társadalmi tőkét az összes politikai, gazdasági, szociális problémára felfrható „gyógyszernek” tekinteni. Ugyanakkor a mindezen észrevételekre adott válaszok mára lehetővé tették annak a problémának a komplex elméleti kidolgozását, hogy melyek a társadalmi tőke fundamentális komponensei, s azok között milyen dinamikus összefüggések mutatkoznak. Füzér (2015, Füzér et al. 2020) nagyszabású modellje a társadalmi tőke egymástól elváló típusainak leírását adja. Az okfejtés a Putnam érvrendszeréhez köthető, közjószág-jellegű megközelítésből indul ki, amely egyébiránt a legelterjedtebb olvasat. Az amerikai politológus szerint „*a társadalmi tőke kulturális jelenség és nagy közösségek (akár nemzetek vagy régiók) jellemzője*” (Orbán – Szántó 2006: 56). Okvetlenül e megközelítés hívei kiterjesztik a fókusz a kapcsolathálók sűrűségén és minőségén túlra, amennyiben az adott közösségre jellemző együttműködést számos kollektív minta, referencia befolyásolhatja. Füzér ezeket az összefüggéseket tisztázza kiválóan, amikor a bizalom, a társadalmi normák és a kapcsolathálók keresztmetszetében eltérő dinamikákat azonosít be. Jelen tanulmány számára ez az elméleti keret ad hátteret ahhoz, hogy a társadalmi tőkét az emberek közötti bizalom, az együttműködés értékei, valamint a társas kapcsolatok mentén vizsgálja. A következőkben röviden áttekintjük a társadalmi tőke ezen, alapvetőnek tekinthető pillérjeit.

Offe (1999) szerint a bizalom egy affektív impulzusú meggyőződés, miszerint mások nem akarnak nekünk szándékosan rosszat okozni. Ennek a bizalomnak a címzettjei különböző csoportok lehetnek, a legszűkebb elsődleges kapcsolatoktól, a legszélesebben értelmezhető embertársakig. A bármiféle megkülönböztetés nélkül, általában mások felé érzett bizalmát az egyénnek különböző fogalom-elnevezésekkel illeti a szakirodalom. Leggyakrabban általánosított bizalomként (Bjornskov 2007, Cook 2001, Grimalda – Mittone 2011, Hooghe 2007, Marschall – Stolle 2004, Paldam 2011, Reeskens – Hooghe 2008, Rothstein – Stolle 2008), esetenként társadalmi bizalomként (Delhey – Newton 2005, Kornai et al. 2004, Tamilina 2018) vagy morális bizalomként (Uslaner 2002) értekeznek e bizalomfajtáról. Valamennyi megközelítés azt próbálja megragadni, leírni, illetve vizsgálat tárgyává tenni, hogy az egyén általában miként viszonyul embertársaihoz, mennyiben jellemzi e viszonyulást affektív bizalomérzés (Jones 1996). Sztompka (1999) szerint, ha az emberek jellemzően bizalommal vannak egymás felé, azaz társadalmasodik a bizalom (legyen szó nemzeti vagy szupranacionális társadalomról), akkor ez megannyi kedvező hatással van az adott társadalomra. A lengyel szociológus e hatásokat a bizalom társadalmi funkcióiként írta le. Azt mondta, hogy a társadalmasodott bizalom támogatja a közös gondolkodást, a kollektív felelősségvállalást, a részvételt és a bevonást, a

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

hálózatok bővülését s az együttműködések különböző formáinak érvényesülését. Mérsékli a közönyösséget és az érdektelenséget a közös célok-ügyek vonatkozásában. Segíti a konstruktív vitát, az érdekképviseletet, a konszenzuskeresést. Serkenti a szolidaritást, a szociális érzékenységet, az egyenlőtlenségek elleni fellépést. Előmozdítja a be- és elfogadást, a toleranciát, a pluralizmus minden formáját, a különbözőségek legitimitását. Megszilárdítja az egyén közösséghez tartozását és identitását; ösztönzi a közösségért való áldozatvállalást és az önkéntességet. Sztompka azt képviselte, hogy a társadalmasodott bizalom (nemkülönben annak a hiánya, azaz a makroszintű bizalmatlanság) tulajdonképpen kultúrává válik, sokrétű strukturális (erkölcs, jog, intézményszervezés stb.), valamint szerteágazó egyéni (percepciók, attitűdök, praxisok stb.) és kollektív (közvélekedések, társadalmi elvárások, szokások stb.) formában testet öltve. Ezek aztán együttesen meg-, illetve újrateremtik a bizalmat mint individuális érzést és társadalmi kedélyállapotot (közhangulatot).

Az egyének közötti érintkezéseket, valamint azok összességéként a társadalmi interakciókat, a bizalom mellett, ahhoz hasonlóan, jelentősen befolyásolják az értékek. Az értékutatás több évtizedre visszatekintő, alapvető tématerülete mind a szociológiának, mind a szociálpszichológiának. A felhalmozott – elméleti és empirikus alapú – tudások gazdagsága szintetizáló koncepciók megalkotását teszi lehetővé. A Shalom H. Schwartz (1992, 2005, 2006) nevéhez köthető alapvető emberi értékek teóriája pontosan e törekvés jegyében született. Igyekszik átfogni a legfontosabb koncepciókat (Allport et al. 1961, Inglehart 1997, Kluckhohn 1951, Kohn 1969, Morris 1956, Rokeach 1973), miközben folyamatos empirikus vizsgálatokkal reflektál saját állításaira. Az elméletalkalmazók ezzel biztosítják az érvrendszer finomításának, illetve újabb feltevések beépítésének lehetőségét (Schwartz et al. 2012). A Schwartz-féle megközelítés ma az egyik legtöbbet hivatkozott és leggyakrabban alkalmazott szociálpszichológiai értékelmélet (Brosch – Sander 2016). Sőt, újabban már multidiszciplináris jelentőséggel bír, hiszen szociológiai, antropológiai, közgazdaság-, menedzsment-, politika-, környezet-, továbbá regionális tudományi szakterületen is számos kutatás támaszkodik rá (Sagiv – Schwartz 2022). Ennek oka ketős. Egyrészt a koncepció nagyon világos és tömör formában, ugyanakkor rendkívül ambiciózus módon törekszik arra, hogy mikroszinten a személyiségvonások, normaválasztások, attitűdök, percepciók, viselkedések és praxisok, makroszinten pedig a társadalmi kultúra referenciaérvényű mintáinak eredendő forrásaiként rögzítse az értékeket (Roccas – Sagiv 2017). Vagyis szerteágazó összefüggések mentén lehetséges a jellemző egyéni és társadalmi értékstruktúra hatásait vizsgálni. Másrészt hasonlóan letisztult mérési eszköz és részletes módszertan tartozik a koncepcióhoz, ráadásul kiterjedt és megbízható adatbázis is elérhető a különféle, nagymintás, nemzetközi komparatív statisztikai elemzésekhez, hiszen az ún. Schwartz-teszt része az ESS adatfelvételeinek 2002 óta (Davidov et al. 2008, Bilsky et al. 2011).

A társadalmi tőke harmadik pillérjeként tárgyalt társas kapcsolatok a korai elméleteknek a legfontosabb eleme volt, olyannyira, hogy Bourdieu (1980) és Cole-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

man (1990) kifejezetten a személyes kapcsolatokat mint egyéni erőforrásokat állították koncepciójuk középpontjába. Éppen ezért e megközelítés követői manapság is a *kapcsolati tőke* elnevezést preferálják a talán túlzottan szerteágazó társadalmi tőke fogalom helyett (lásd: például Sik 2012). A korai szerzők esetében még egyéni szintű perspektíva érvényesült (személyes relációk fontossága), ám később a kapcsolati erőforrások hálózati jellege került inkább előtérbe (Esser 2008, Lin 2008). A *területi tőke* koncepciójában aztán a társas kapcsolatok egész térségek, régiók, sőt akár országok társadalmi/gazdasági fejlődését meghatározó kollektív erőforrássá vált. A szakirodalom megkülönbözteti a megkötő (*bonding*) jellegű, az erős, illetve a gyenge kötések által jellemezhető összekötő (*bridging*) kapcsolatokat (Putnam 2000, Albert et al. 2017), és szó van összekapcsoló (*linking*) formáról is, amikor jellemzően intézményi entitások teremtenek kapcsolatot a felek között. A megkötő jellegű, erős kapcsolatok (ilyenek az intenzív családi, baráti relációk) nagyon fontosak az informális szolidaritás, valamint a homogén csoportok kohéziója szempontjából. Ezzel szemben az összekötő, gyenge kötések a különböző társadalmi csoportok közötti távolságot csökkentik, s sokkal inkább a társadalmi kohézió szempontjából lényegesek.

Adatok, módszer és eredmények

Az empirikus elemzést a European Social Survey 1–10. hullámainak adatai alapján végeztük. Az ESS egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amely 2002-től kezdődően az európai társadalmak demográfiai jellegzetességeiről, politikai és közéleti preferenciáiról, illetve különféle társadalmi értékekből és attitűdökről nyújt széleskörű betekintést. Az ESS keretében két évente kerül sor empirikus adatfelvételre, egy körülbelül egyórás kérdőív lekérdezésére, amelyben a kérdések szövege és sorrendje megegyezik minden országban, és a kérdezettek kiválasztása is azonos elvek és módszertan alapján történik. A kutatások az egyes országokban a 15 éven felüli népességre vonatkoznak nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint, a minta nagysága országonként 1500–2000 fő között mozog.⁴

A tanulmány empirikus részében egyszerű, leíró statisztikai eredményeket mutatunk be az elméleti fejezetben tárgyalt jelenségekhez (bizalom, értékek, társas kapcsolatok) köthető változók tekintetében. Ezek segítségével makro megközelítésben tárjuk fel a társadalmi tőke három vizsgált dimenziójának alakulását Svédországban és Magyarországon, továbbá hasonlítjuk össze a két társadalmat.

Elsőként azt vizsgáljuk, hogy az emberek közötti bizalom adatai mit mutatnak a két ország tekintetében, arra keresve választ, miszerint igaz-e az, hogy Svédországban az elmúlt évek során meggyengült a társadalmi kohézió. Ezt a feltétele-

⁴ Bővebb információ: <http://www.europeansocialsurvey.org/> és <http://ess.tk.mta.hu>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

zést abban az esetben lehetne elfogadni, amennyiben a társadalmi szintű bizalom szintjében jelentős csökkenés lenne megfigyelhető.

Ahogy az elméleti részben érintettük, a legtágabban értelmezhető embercsoport felé irányuló bizalmat *általánosított, társadalmi*, vagy *morális* bizalomnak nevezik a szakirodalomban. Ezt a jelenséget kérdőíves módszerrel leggyakrabban az ún. standard bizalomkérdés révén igyekeznek megragadni. A standard bizalomkérdést az ESS 0-tól 10-ig terjedő 11 fokú skálát alkalmazva, az alábbiak szerint szerepelteti:

„Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban? Helyezze el véleményét egy skálán, ahol a 0 azt jelenti, hogy nem lehetünk elég óvatosak, a 10 pedig azt, hogy a legtöbb ember megbízható.”

E kérdés alkalmazása komoly múltra tekint vissza.⁵ Eleinte inkább dichotóm (igen-nem) válaszlehetőségekkel használták, a különféle skálák alkalmazása csak később terjedt el (bővebben lásd: Grünhut et al. 2019). Aztán – a mérés finomításának céljából – Morris Rosenberg a standard bizalomkérdést kiegészítette további négy itemmel, így létrehozva az úgynevezett „mizantrópia skálát” (Rosenberg 1956). A Rosenberg-féle skála eredeti formájában ugyan nem vált elterjedtté, mégis számottevően előmozdította a bizalom azonosításának és vizsgálatának fejlődését. A kérdések közül kettő használata ugyanis a felmérések egy részében gyakorlatilag összefonódott a standarddal, és alkalmazásuk népszerűvé vált egy hármas kérdésformulaként, amit többen bizalomindexként neveznek (Uslaner 2012). A Rosenberg-féle skálából származó két kérdés, melyet az ESS is alkalmaz, a következő:

„Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni? Helyezze el véleményét egy skálán, ahol a 0 azt jelenti, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni, a 10 pedig azt, hogy a legtöbb ember igyekezne tisztességes lenni.”

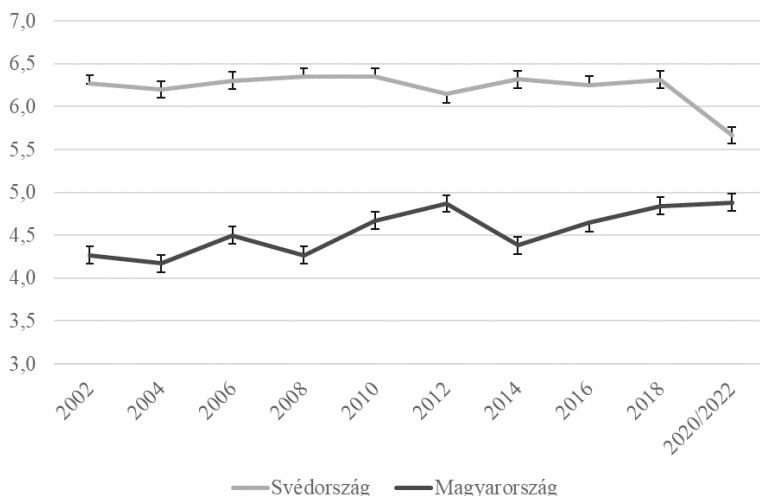
„Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek? Helyezze el véleményét egy skálán, ahol a 0 azt jelenti, hogy az emberek inkább csak magukkal törődnek, a 10 pedig azt, hogy az emberek általában segítőkészek.”

⁵ Általában Elisabeth Noelle-Neuman német statisztikus nevéhez kötik a kérdés megalkotását (Algan – Cahuc 2013, Uslaner 2002), s egy 1948-as németországi választási felmérésben jelent meg először.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Elemzésünkben ezt a három kérdést összevonva, „bizalomindexként”, az eredeti itemeket átlagolva használjuk.⁶ Tehát a magasabb értékek jelentik a nagyobb bizalmat. Az 2. ábrán a két vizsgált társadalom országokénti átlagértékei láthatóak az összes lekérdezés alapján.

1. ábra. A bizalomindex átlagértékei és a hozzájuk tartozó konfidencia intervallumok

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

Az adatok alapján az látszik, hogy az emberek közötti bizalom átlagos szintje kiegyensúlyozottan magasabb Svédországban, mint Magyarországon. Az utolsó mért időszakban (2020/2022) a svéd adat esetében csökkenést regisztrálhatunk, ám még ezzel együtt is magasabb a bizalom a skandináv országban, mint idehaza. Magyarországon a bizalom erősebben hullámzik: az elmúlt időszak inkább javulást mutat. Ezekhez az eredményekhez érdemes hozzátenni még azt, hogy a svéd bizalomszint európai összehasonlításban is kiemelkedően magasnak számít (Bodor et al. 2022a).⁷

Az együttműködés értékeire átkanyarodva, röviden szólni kell a schwartzi elméleti keret főbb aspektusairól (Schwartz 2016). A kilencvenes években kidolgozott, azóta is leggyakrabban alkalmazott formája szerint a koncepció összesen tíz értéket

⁶ A három változó alapján számított Cronbach-alfa mutató (Cronbach 1951) értéke mindegyik vizsgált mintában elérte a 0,7-es küszöbértéket.

⁷ Fontos megjegyezni, hogy a Covid járvány miatt az ESS néhány országban, köztük Svédországban, nem tudta az addig megszokott módon, személyes adatfelvétellel megvalósítani a felmérést, ezért felhívják a figyelmet arra, hogy ezekből az adatokból óvatosabban lehet következtetéseket levonni.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tartalmaz (Schwartz 1992). A szerző szerint az összes többi értékről időközben kiderült az empirikus vizsgálatok tükrében, hogy kontextusfüggő jelentéssel bírnak: különböző társadalmakban tehát eltérően ítélik meg tartalmukat (Schwartz et al. 2012). Tömör fogalommagyarázatokkal kiegészítve Schwartz a következő tíz értéket tekinti általános érvényűnek:

1. *Önállóság*: független gondolkodás és cselekvés – választás, alkotás, felfedezés.
2. *Ösztönzés*: izgalom, újdonság és kihívás az életben.
3. *Hedonizmus*: öröm és a saját érzéki vágyak kielégítése.
4. *Elismerés*: a társadalmilag elfogadott kompetenciákon keresztül elért siker.
5. *Hatalom*: társadalmi státusz és presztízs, emberek és erőforrások feletti dominancia.
6. *Biztonság*: a társadalom, a kapcsolatok és az egyén biztonsága, harmóniája és stabilitása.
7. *Konformitás*: tartózkodás a másokat esetlegesen sértő szándékoktól, cselekvésektől illetve a társadalmi elvárásokat, normákat megszegő magatartásoktól.
8. *Tradíció*: A tradicionális kultúra, illetve vallás iránti tisztelet és elköteleződés.
9. *Jóindulat*: Az egyénnel szoros kapcsolatban állók jólétének, jóllétének megőrzése és fokozása.
10. *Univerzalizmus*: a természet és minden ember jólétének, jóllétének támogatása – megértés és tolerancia.

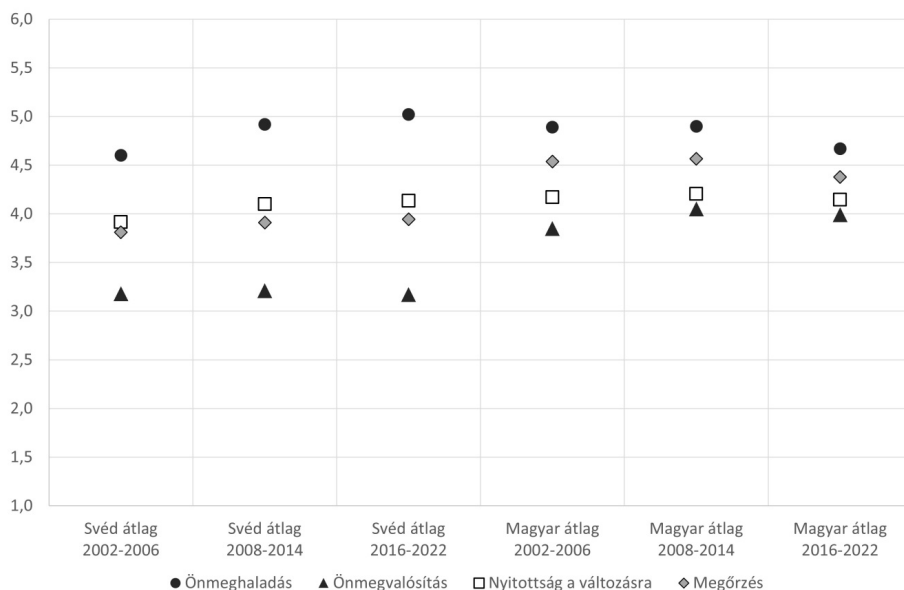
Schwartz koncepciójában az egyes értékek dinamikus összefüggésben állnak a többivel. A fenti felsorolást tekintve, az első öt én-, míg a második öt társadalomközpontú értéktartalmakra reflektál (hogyan látja önmagát az egyén a társadalomhoz képest, autonóm ágensként vs. a társadalom részeként, kollektív cselekvőként). A tíz értéket Schwartz négy érték kategóriába rendezi. A *nyitottság a változásra* az önállóságot és az ösztönzést foglalja magában. Ennek ellenpólusa a *megőrzés* érték kategória, amely a biztonságot, konformitást és tradíciót öleli fel. A hatalom és az elismerés az *önmegvalósítás* kategóriájához tartoznak, míg azzal szemben az *önmeghaladást*, az univerzalizmus és a jóindulat jeleníti meg. Schwartz azért mondja, hogy nem egy-egy érték, hanem a jellemző értékmintázat meghatározó, mert – mint az látszik – két tengelyen, ellenpárokat alkotva rendeződnek strukturális egészbe az értéktartalmak. Vagyis egymáshoz viszonyítva derül ki igazából, hogy milyen értékbeállítódás jellemzi az adott egyént, társadalmat (Schwartz – Boehnke 2004). Arra vonatkozólag nincs normatív elvárása Schwartznak, hogy mi a helyes értékstruktúra (bár nem nehéz – akár mikro, akár makro összefüggésben – kiolvasni kedvezőbb és kedvezőtlenebb értékmintázatokat). Azt viszont hangsúlyozza, hogy az ellenpárok következetes elválása – mind az értékek, mind az érték kategóriák szintjén – kívánatos, mert az utal egyfajta belső koherenciára az értékstruktúrában. Ha ez hiányzik,

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

akkor az adott értékmintázat nem biztosít kiforrott önazonosságot, vagyis hasonló helyzetekben inkonzisztens módon, különböző egyéni-kollektív reakciókat válthat ki (Bardi – Schwartz 2003, Sagiv – Roccas 2021).

Az ESS a Schwartz-teszt 21 itemből álló kérdéssorát, az ún. Portrait Value Questionnaire-t (PVQ) használja (lásd a mellékletben). A PVQ 21 különböző ember rövid profilleírását tartalmazza, mely állításokra válaszolva a megkérdezettek egy hatfokozatú skála segítségével mérlegelik, hogy a kérdésben jellemzett ember mennyire hasonlít rájuk. Az ESS-ben használt eredeti skála szerint az 1-es érték jelentése „nagyon hasonlít rám”, míg a 6-osé „egyáltalán nem hasonlít rám”. Mi ezt a kódolást megfordítottuk, így a magasabb értékek jelentik az item tartalmával való fokozottabb azonosulást és fordítva. A tíz érték és a négy érték kategória kiszámítására Schwartz meghatározott módszertant javasol.⁸ Eszerint két-két változó átlagolásával jön létre egy adott érték mutatója, kivéve az univerzalizmust, amelyhez három változó tartozik. Majd ezekből, szintén átlagolással, lehet a négy nagy érték kategória preferáltságát kiszámítani.

2. ábra. Az együttműködés értékei Svédországban és Magyarországon

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

⁸ Erről lásd: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_computing_human_values_scale.pdf

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az együttműködés jellemző értékei tükrében azt látjuk, hogy a két társadalomban meglehetősen eltérő minták érvényesek. A schwartzi interpretációs logikát figyelembe véve leszögezhetjük, hogy a svéd társadalomban két értékkategória élesen elválik: az önmeghaladás erősen preferált az önmegvalósítással szemben, azaz a kollektív szemlélet, gondolkodás és cselekvés normatív hangsúlyt élvez az egyéni önérdekkövetés előtt. Mindez a magyar társadalomban érvényes értékstruktúrára sokkal kevésbé igaz, ugyanis a két nevezett értékkategória jobban összecsúszik, ami azt jelenti, hogy emberek egyszer a szélesebb közösség érdekeit, máskor inkább a saját céljaikat részesítik előnyben. Mivel ez kiszámíthatatlanságokkal terheli az interakciós együttműködések, így azok kockázati súlya lényegesen jelentősebb, kimenetelük pedig kétségesebb. A másik értékkategória-pár, a megőrzés vs. változás a nyitottságra esetében a két társadalom referenciamintája nem annyira látványosan különböző. De azért itt is van eltérés, amennyiben a magyar társadalom inkább a konformizmust, tradíciót, biztonságot preferálja, míg a svéd talán valamivel nyitottabb az újra.

A vizsgált húszéves időperióduson belüli esetleges változások kapcsán elmondhatjuk, hogy a svéd társadalomban egyre inkább felerősödni látszik az önmeghaladás és az önmegvalósítás elválása, azaz a kollektív gondolkodási és cselekvési készség értékpreferenciája az önérdekkövetéssel szemben. A magyar társadalom esetében éppen fordított tendencia figyelhető meg: az önmeghaladás preferenciája csökken, illetőleg általában a négy nagy értékkategória összecsúszóban van, ami azt jelzi, hogy egyre kevésbé rajzolódik ki érvényes mintázat az együttműködés normáit illetően.

A fenti elméleti keretnek megfelelően, a társadalmi tőke harmadik pillérjeként, végezetül az egyén kapcsolati beágyazottságát vizsgáljuk, e dimenzió makroszintű jellemzőit hasonlítjuk össze Svédországban és Magyarországon. Az ESS két változója is alkalmas ezen elemzéshez. Az első a társas kapcsolatok *intenzitását*, míg a másik azok *mélységét* méri. A kérdések pontos szövegezése a következő:

Milyen gyakran él társasági életet, jár össze barátaival, rokonaival vagy kollégáival?

A válaszlehetőségek: 1) *soha*; 2) *ritkábban, mint havonta egyszer*; 3) *havonta egyszer*; 4) *havonta többször is*; 5) *hetente egyszer*; 6) *hetente többször*; 7) *minden nap*.

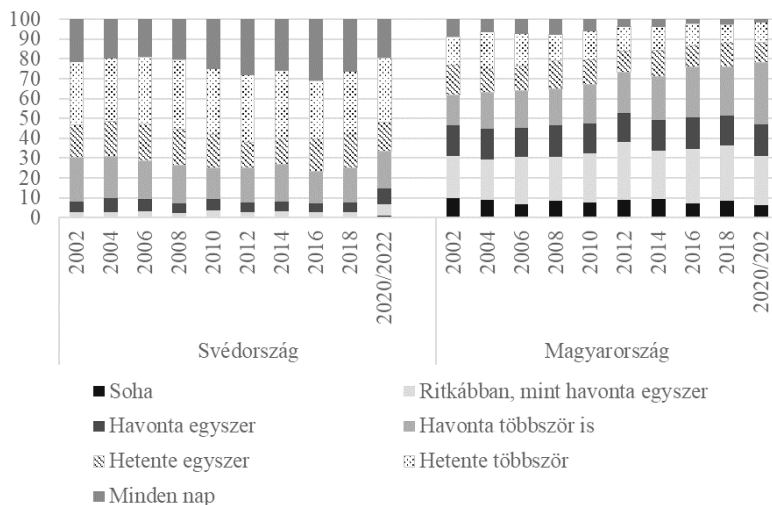
Hány olyan személy van – ha van ilyen –, akivel meg tudja beszélni személyes, legbensőbb magánügyeit?

A válaszlehetőségek 0) *egy sincs*; 1) *egy*; 2) *kettő*; 3) *három*; 4) *négy-hat*; 5) *hét-kilenc*; 6) *tíz vagy több*

Az első kérdésre adott válaszok eredményei a 3. ábrán láthatók.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. ábra. Társas kapcsolatok intenzitása

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

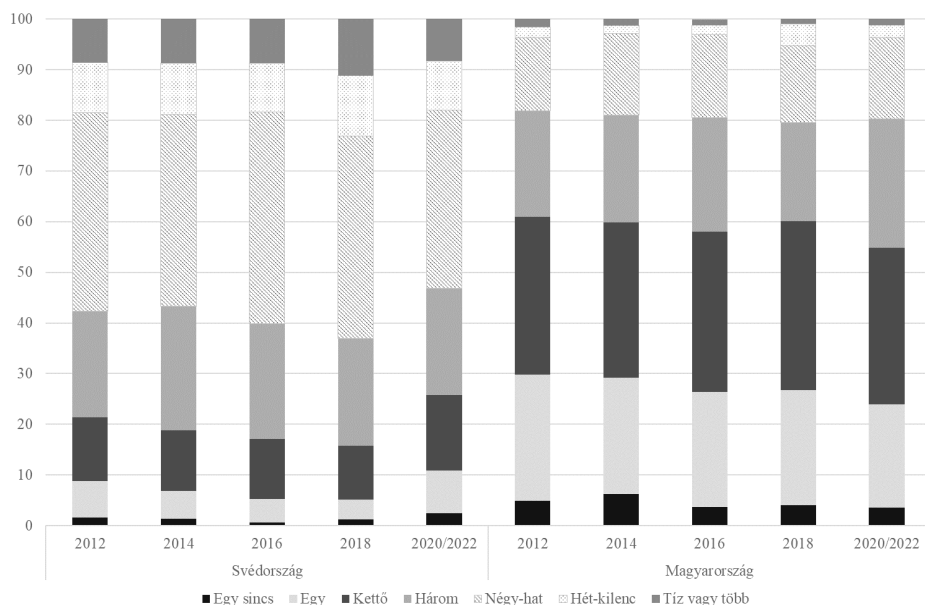
Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

A válaszok alapján kijelenthetjük, hogy a társas kapcsolatok mintázata jelentősen eltér a svéd és a magyar társadalomban. Előbbiben stabilan, mindegyik vizsgált időszakban azt látjuk, hogy kifejezetten kevesen vannak azok, akiknek szegényesek lennének a társas kapcsolataik (*soha; ritkábban, mint havonta egyszer; havonta egyszer* választ adók), hiszen a koronavírus járványidőszakát leszámítva rendre 10% alatti e hányad. Ugyanakkor mindegyik lekérdezés azt mutatja, hogy az intenzív társas életet élők (*hetente többször és minden nap* választ adók) egyértelmű többségben, stabilan 50% felett vannak a svéd társadalomban. Ezzel szemben Magyarországon éppen fordított a helyzet, akár a 2000-es évek elejét, akár a legutolsó lekérdezést nézzük. A társas életet soha, vagy csak ritkán élők alkotják a társadalom csaknem felét, míg az intenzív kapcsolatot élők ennél jóval kisebb arányban vannak. Ráadásul utóbbiak – úgy tűnik az adatok alapján – jelentősen fogynak: míg a vizsgált időszak első felében még a minták egynegyede ide tartozott, addig a 2010-es évektől állandó csökkenést mutatva, az időszak végén már csak 10% körüli e hányad.

A következőkben a társas kapcsolatokat mérő másik változó országokénti jellemzőit tekintjük át (4. ábra). Ez a kérdés a kapcsolatok intenzitása helyett, inkább azok személyességére, intimitására vonatkozik, és a bizalmas jellegű kapcsolatok kiterjedtségét méri.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

4. ábra. A bizalmas kapcsolatok száma

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

E kérdést az ESS a 2012-es felméréstől alkalmazza, így csak ettől kezdve rendelkezünk adatokkal. Az eredmények az előzőekben látottakhoz nagyon hasonló képet mutatnak: a svédeknek jellemzően több bizalmas kapcsolatuk van, mint a magyaroknak. Mindegyik lekérdezősénél a svédek több mint fele legalább négy intim relációról számolt be, miközben ugyanez az arány a magyar mintában alig éri el a 20%-ot. Továbbá minden negyedik magyarnak legfeljebb egyetlen bensőséges kapcsolata van, vagy egy se, míg ugyanez a svédeknek pusztán 5–10%-ára jellemző.

Összegzés

A tanulmány bevezetőjének érvelése szerint a hazai politikai közbeszéd és médiareprezentáció egy hangsúlyos része úgy mutatja be Svédországot, mint egy szétesőben lévő, de legalábbis rossz állapotú társadalmat, amelyben az egyén már nem tud kapcsolódni a közösséghez, mivel az rohamosan dezintegrálódik. Noha ezen állítások többnyire nem maradnak árnyaló vagy kritikus észrevételek nélkül, s így a valóban tájékozódni kész polgárok teljesebb képet kaphatnak hírolvasóként is, mindettől

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

függetlenül a tudományos igényű reflexiók fontossága elengedhetetlen ezen ellentmondásos narratívákkal tarkított diszkurzív közegben. Jelen tanulmány pontosan e célból kereste a választ arra, hogy a nemzetközi felmérések adatai mit mutatnak a svéd társadalomról, annak esetleges változástendenciáiról. Összehasonlítóképpen a svéd társadalom bizonyos jellemzőit a magyar adatokkal állítottuk párhuzamba.

Eredményeink azt mutatják, hogy a társadalmi tőke legalapvetőbb dimenziói tükrében a svéd társadalom egyáltalán nincs rossz állapotban, sőt kifejezetten magas az általános bizalomszint, az együttműködés értékei kedvező mintát adnak mind a csoporton belüli (*in-group*), mind a csoporton kívüli (*out-group*) érintkezésekhez, a társas kapcsolatokat tekintve pedig elmondható, hogy azok intenzívek és a bizalmas relációk száma magas. Nyilván a három dimenzió erősen összefügg, amennyiben a magas bizalom elengedhetetlen ahhoz, hogy az együttműködéseknek olyan normatív kerete legyen, amely a bezárkózás és az egyéni érdekkövetés helyett a nyitottságot, a szélesebb társadalomhoz való kapcsolódást, s a kollektív szemléletet ösztönzi. A társadalmi tőke harmadik fundamentális összetevője, a társas kapcsolatok pedig okkal intenzívek és tekinthetők jellemzően bizalmasoknak, hiszen általában magas a bizalom szintje, az együttműködések normái pedig kedvezők.

A svéd tendenciákkal összehasonlítva Magyarországot, azt lehet megállapítani, hogy a társadalom bizalomkultúrája idehaza kedvezőtlenebb, ritkább és kevesebb a bizalmas kapcsolatok száma, továbbá sokkal erőteljesebben vannak jelen a harmonikus társadalmi működést veszélyeztető önérdékű értékek, illetve általában az együttműködések kusza, zavaros mintázatai, melyek rapszodikus, ingadozó interakciós viselkedésekbe torkollnak, s instabil partnerségeket, relációkat eredményeznek. A társadalmi tőke, illetve a társadalmi kohézió nem túlságosan kedvező magyarországi helyzetéről számos kutatás számolt be az elmúlt évtizedekben. A sajátos magyarországi bizalommintázat, a „bizalmatlanság kultúrája” különféle negatív társas és egyéni következménnyel jár (pl. Bodor et al. 2022b). A kapcsolatok tekintetében is számos kutatás hívta fel a figyelmet arra, hogy a magyar társadalomra nemzetközi összehasonlításban jellemző a társas izoláció, illetve az interperszonális kapcsolathálózatok szűkössége (Utasi 2002, Albert – Dávid 2012, Albert 2022). Elemzésünk célkitűzése ugyanakkor nem az egyik vagy a másik társadalom sajátosságainak önmagában való részletes elemzése volt – ez szét is feszítette volna e tanulmány kereteit –, hanem pusztán a társadalmi tőkéhez sorolható dimenziók tekintetében egy átfogóbb, összehasonlító jellegű tendencia felvázolása.

Irodalom

Albert F. – Dávid B. – Gerő M. – Hajdu G. (2017): Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In: Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció*. MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Albert F. – Dávid B. (2012): Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Albert F. (2022): *Emberi kapcsolatok. A személyes kapcsolathálózatok szociológiai szempontú elemzése*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Algan, Y. – Cahuc, P. (2013): Trust and Growth. *Annual Review of Economics*, 5(1): 521–549. DOI: 10.1146/annurev-economics-081412-102108
- Allport, G. W. – Vernon, P. E. – Lindzey, G. (1961): *A Study of Values*. Houghton Mifflin, New York.
- Bardi, A. – Schwartz, S. H. (2003): Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 29(10): 1207–1220. DOI: 10.1177/0146167203254602
- Bilsky, W. – Janik, M. – Schwartz, S. H. (2011): The Structural Organization of Human Values. Evidence from Three Rounds of the European Social Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(5): 759–776. DOI: 10.1177/0022022110362757
- Bjørnskov, C. – Sønderskov, K. (2013): Is Social Capital a Good Concept? *Social Indicators Research*, 114(9): 1225–1242. DOI: 10.1007/s11205-012-0199-1
- Bjørnskov, C. (2006): The Multiple Facets of Social Capital. *European Journal of Political Economy*, 22(1): 22–40. DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2005.05.006
- Bjørnskov, C. (2007): Determinants of Generalized Trust: A Cross-country Comparison. *Public Choice*, 130: 1–21. DOI: 10.1007/s11127-006-9069-1
- Boda Zs. – Medve-Bálint G. (2012): Intézményi bizalom. A régi és az új demokráciákban. *Politikatudományi Szemle*, 21(2): 27–51.
- Bodor Á. – Grünhut Z. (2021): A klímaváltozás megítélésének dimenziói Európában: mintázatok és összefüggés a társadalmi bizalommal. *Területi Statisztika*, 61(2): 209–228.
- Bodor Á. – Grünhut Z. – Horeczki R. (2014): Socio-cultural Cleavages in Europe. *Regional Statistics*, 4(2): 106–125. DOI: 10.15196/RS04207
- Bodor Á. – Grünhut Z. – Erát D. (2022b): A bizalom és a bizalomfunkciók összefüggése: Új megközelítés az embertársakba vetett bizalom méréséhez. *Replika*, 126: 69–85. DOI: 10.32564/126.5
- Bodor Á. – Hegedüs M. – Grünhut Z. (2022a): Az embertársakba vetett bizalom Magyarországon a hagyományos kérdőíves eszközök alapján. *Replika*, 126: 33–50. DOI: 10.32564/126.3
- Bodor Á. – Hegedüs M. – Szegedi P. (2024): Pokol vagy Mennycsiga? A svéd társadalom magyar szemmel. Munkanyag. Elérhető: <https://www.researchgate.net/>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

publication/378931668_Pokol_vagy_Mennyország_-_A_sved_tarsadalom_magyar_szemmel?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR2l1dRSGwQ1wxhdvT5l2L-93nFZl4rAZUQPpPVS6e4UccIcVnNaNlCF0Hc_aem_AdrmkKiNvBQf97Awyal38_4XE2tP3PBcVge0X_DtoxArRb8WJch4DQd4fQFtPHypwIJLbFNhzK3l0LRtd2LFP-GBk (Letöltve: 2024. 06. 08.)

- Bourdieu, P. (1980): *Le Capital social: notes provisoires. Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31: 2–3.
- Bourdieu, P. (1986): *The Forms of Capital*. In: Richardson J. G. (szerk.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, London.
- Brosch, T. – Sander, D. (szerk.) (2016): *Handbook of Value: Perspectives from Economics, Neuroscience, Philosophy, Psychology and Sociology*. Oxford University Press, Oxford.
- Coleman, J. S. (1988): *Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology*, 94: 95–120.
- Cook, K. S. (szerk.) (2001): *Trust in Society*. Russell Sage, New York.
- Corruption Perception Index 2014–2023. Transparency International. Elérhető: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023> (letöltve: 2024. 10. 17.)
- Cronbach, L. J. (1951): *Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. Psychometrika*, 16(3): 297–334. DOI: 10.1007/BF02310555
- Davidov, E. – Schmidt P. – Schwartz, S. H. (2008): *Bringing Values Back in the Adequacy of the European Social Survey to Measure Values in 20 Countries. Public Opinion Quarterly*, 72(3): 420–445. DOI: doi/10.1093/poq/nfn035
- Delhey, J. – Newton, K. – Welzel C. (2011): *How General is Trust in ‘Most People’? Solving the Radius of Trust Problem. American Sociological Review*, 76(5): 786–807. DOI: 10.1177/0003122411420817
- Esser, H. (2008): *The Two Meanings of Social Capital*. In: Castiglione, D. – Van Deth, J. W. – Wolleb G. (szerk.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford.
- Fine, B. (2001): *Social capital versus social theory*. Routledge, Basingstoke.
- Fukuyama, F. (1995): *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press, New York.
- Fukuyama, F. (1999): *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstruction of Social Order*. Free Press, New York.
- Füzér, K. – Huszár, Á. – Bodor, Á. – Bálint, L. – Pirmajer, A. (2020): *Social Capitals, Social Class, and Prosperity in High-Trust and Low-Trust Societies. International Journal of Sociology*, 50(1): 48–67. DOI: 10.1080/00207659.2019.1684081

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Füzér, K. (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológia-elmélete. *Századvég*, 78(4): 5–18.
- Giczi J. – Sik E. (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. TÁRKI – Európai Társadalmi Jelentés, Budapest.
- Grimalda, G. – Mittone, L. (2011): Generalized Trust: An Experimental Perspective. In: Sacconi, L. – Antoni, G. D. (szerk.): *Social Capital, Corporate Social Responsibility, Economic Behaviour and Performance*. Palgrave Macmillan, London.
- Grünhut Z. – Bodor Á. – Hegedüs M. (2019): A bizalom morális-emocionális és racionális igazolásainak empirikus vizsgálati lehetőségei. *Replika*, 113: 25–43. DOI: 10.32564/113.3
- Grünhut Z. – Bodor Á. (2020): A bizalom kultúrájának próbatétele. A fizikai és lelki egészség, továbbá a társas kapcsolatok és a szubjektív jólét összefüggései a bizalommal járványidőszakban. *Tér és Társadalom*, 34(3): 26–45.
- Grünhut Z. – Bodor Á. (2022): Az embertársakba vetett bizalom. *Replika*, 126: 13–32. DOI: 10.32564/126.2
- Hooghe, M. (2007): Social Capital and Diversity. Generalized Trust, Social Cohesion and Regimes of Diversity. *Canadian Journal of Political Science*, 40(3): 709–732. DOI: 10.1017/S0008423907070722
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press, Princeton.
- Jones, K. (1996): Trust as an Affective Attitude. *Ethics*, 107(1): 4–25.
- Kampen, J. K. (2010): On the (in)consistency of Citizen and Municipal Level Indicators of Social Capital and Local Government Performance. *Social Indicators Research*, 97(2): 213–228. DOI: 10.1007/s11205-009-9498-6
- Keller T. (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén*. TÁRKI, Budapest.
- Keller T. (2014): Megfogyva bár, de törve... Mérsékeltén javuló mutatók, súlyosan növekvő politikai polarizáltság a magyar értékrendszerben, változások 2009 és 2013 között. In: In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. TÁRKI, Budapest.
- Kluckhohn, C. (1951): Values and Value Orientation in the Theory of Action. In: Parsons, T. – Shils, E. A. (eds.): *Toward a General Theory of Action*. Harper, New York.
- Knack, S. (2002): Social Capital and the Quality of Government: Evidence from the United States. *American Journal of Political Science*, 46(4): 772–785. DOI: 10.2307/3088433
- Kohn, M. L. (1969): *Class and Conformity: A Study in Values*. University of Chicago Press, Chicago.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Kornai, J. – Rothstein, B. – Rose-Ackerman, S. (eds.) (2004): *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*. Palgrave Macmillan, London.
- Lin, N. (2008): A Network Theory of Social Capital. In: Castiglione, D. – Van Deth, J. W. – Wolleb, G. (eds.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford.
- Marschall, M. – Stolle, D. (2004): Race and the City: Neighborhood Context and the Development of Generalized Trust. *Political Behavior*, 26: 125–154. DOI: 10.1023/B:POBE.0000035960.73204.64
- Medgyesi, M. – Boda, Zs. (2018): Intézményekbe vetett bizalom Magyarországon és az Európai Unió országaiban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest.
- Messing V. – Ságvári B. (2016): „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk”. A magyarországi idegenellenesség okairól. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 6(2): 17–37. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.2.17
- Messing V. – Ságvári B. (2020): *From landing to arrival. The subtle integration of immigrants across Western Europe*. Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest.
- Morris, C. (1956): *Varieties of Human Value*. University of Chicago Press, Chicago.
- Offe, C. (1999): How Can We Trust Our Fellow Citizens? In: Warren, M. E. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Orbán, A. – Szántó, Z. (2005): Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 3(2): 55–70.
- Paldam, M. (2011): Generalized Trust: The Macro Perspective. In: Sacconi, L. – Antoni G. D. (eds.): *Social Capital, Corporate Social Responsibility, Economic Behaviour and Performance*. Palgrave Macmillan, London. DOI: 10.1057/9780230306189_13
- Paxton, P. (1999): Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment. *American Journal of Sociology*, 105: 88–127. DOI: 10.1086/210268
- Portes, A. (1998): Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24: 1–24.
- Puntscher, S. – Hauser, C. – Walde, J. – Tappeiner, G. (2016): Measuring Social Capital with Aggregated Indicators: A Case of Ecological Fallacy? *Social Indicators Research*, 125(2): 431–449. DOI: 10.1007/s11205-014-0843-z
- Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York.
- Reeskens, T. – Hooghe, M. (2008): Cross-cultural Measurement Equivalence of Generalized Trust. Evidence from the European Social Survey. *Social Indicators Research*, 85(3): 515–532. DOI: 10.1007/s11205-007-9100-z

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Roccas, S. – Sagiv, L. – Navon, M. (2017): Methodological Issues in Studying Personal Values. In: Roccas, S. – Sagiv, L. (szerk.): *Values and Behavior*. Springer, London.
- Rokeach, M. (1973): *The Nature of Human Values*. Free Press, Glencoe.
- Rosenberg, M. (1956): Misanthropy and Political Ideology. *American Sociological Review*, 21(6): 690–695. DOI: 10.2307/2088419
- Rothstein, B. – Stolle, D. (2008): How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40(4): 441–459.
- Sagiv, L. – Roccas, S. (2021): How do Values Affect Behavior? *Personality & Social Psychology Review*, 25(4): 295–316. DOI: 10.1177/10888683211015975
- Schwartz, S. H. – Boehnke, K. (2004): Evaluating the Structure of Human Values with Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Research in Personality*, 38(3): 230–255. DOI: 10.1016/S0092-6566(03)00069-2
- Schwartz, S. H. – Vecchione, M. – Fischer, R. – Ramos, A. – Demirutku, K. – Dirilen-Gumus, O. – Cieciuch, J. – Davidov, E. – Beierlein, C. – Verkasalo, M. – Lönnqvist, J-E. – Konty, M. (2012): Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4): 663–688. DOI: 10.1037/a0029393
- Schwartz, S. H. (1992): Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries. In: Zanna, M. P. (ed.): *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, London.
- Schwartz, S. H. (2005): Basic Human Values: Their Content and Structure across Countries. In: Tamayo, A. – Porto, P. (eds.): *Valores e comportamento nas organizações*. Petrópolis, Vozes.
- Schwartz, S. H. (2006): Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications. *Revue française de sociologie*, 47(4): 929–968. DOI: 10.3917/rfs.474.0929
- Schwartz, S. H. (2016): Basic Individual Values: Sources and Consequences. In: Sander, D. – Brosch, T. (eds.): *Handbook of Values: Sources and Consequences*. Oxford University Press, Oxford.
- Sik, E. (2012): *A kapcsolati tőke szociológiája*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Simonovits B. – Szeitl B. (2016): Menekültekkel és migrációs politikával kapcsolatos attitűdök Magyarországon és nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*. TÁRKI, Budapest.
- Sztompka, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Takács, J. – Szalma, I. (2022): A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdök a 21. század elején Magyarországon. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. TÁRKI, Budapest.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Tamilina, L. (2018): *A Brief Overview of Approaches to Defining Social Trust*. MPRA Paper Archive, No. 96510.
- Tóth I. Gy. (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése*. TÁRKI, Budapest.
- Uslaner, E. M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: 10.1017/CBO9780511614934
- Uslaner, E. M. (2012): Measuring Generalized Trust: In: Defense of the ‘Standard’ Question. In: Lyon, F. – Möllering, G. – Saunders, M. (eds.): *Handbook of Research Methods on Trust*. Edward Elgar, London. DOI: 10.4337/9781781009246.00017
- Utasi, Á (2002): *A bizalom hálója*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Woolcock, M. – Deepa, N. (2000): Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *World Bank Research Observer*, 15(2): 225–249.
- Woolcock, M. (2001): The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1): 1–17.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Mellékletek

A PVQ 21 itemje és a 10 értéktípus

21 item	10 értéktípus
Fontos számára, hogy új dolgokat találjon ki, hogy kreatív legyen. Szereti a dolgokat a saját egyéni módján intézni	Önállóság
Fontos számára, hogy saját maga döntsön arról, hogy mit csinál. Szeret szabad lenni és nem függni másoktól.	
Szereti a meglepetéseket, és szeret mindig új dolgokat csinálni. Fontosnak tartja, hogy az ember különféle dolgokat csináljon életében.	Ösztönzés
Keresi a kalandokat és szeret kockázatot vállalni. Izgalmas életet akar élni.	
Fontos számára, hogy jól érezze magát. Szereti kényeztetni magát	Hedonizmus
Minden lehetőséget megragad, hogy jól érezze magát. Fontos neki, hogy olyan dolgokat csináljon, amelyek örömet okoznak neki.	
Fontos számára, hogy megmutassa képességeit. Azt akarja, hogy az emberek nagyra becsüljék azért, amit tesz.	Elismerés
Fontos számára, hogy nagyon sikeres legyen. Reméli, hogy az emberek elismerik teljesítményeit.	
Fontos számára, hogy gazdag legyen. Azt akarja, hogy sok pénze és drága dolgai legyenek	Hatalom
Fontos számára, hogy tiszteljék mások. Azt akarja, hogy az emberek azt csinálják, amit mond	
Fontos számára, hogy biztonságos körülmények között éljen. Elkerül mindent, ami veszélyezteteti biztonságát.	Biztonság
Fontos számára, hogy a kormány biztosítsa biztonságát mindenfajta fenyegetéssel szemben. Azt akarja, hogy az állam erős legyen, hogy meg tudja védeni polgárait	
Fontos számára, hogy szerény és visszafogott legyen. Megpróbál úgy élni, hogy ne vonja magára mások figyelmét.	Tradíció
A hagyományok fontosak számára. Megpróbálja követni azokat a szokásokat, amelyeket a vallási vagy családi hagyományok hagytak rá.	
Azt gondolja, hogy az embereknek azt kell csinálniuk, amit mások mondanak nekik. Azt gondolja, hogy az embereknek mindig be kell tartaniuk a szabályokat, akkor is, amikor senki sem figyeli őket.	Konformitás
Fontos számára, hogy mindig megfelelően viselkedjen. El akarja kerülni, hogy olyat tegyen, ami más ember szemében helytelen.	

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Nagyon fontos számára, hogy segítsen a körülötte élő embereknek. Törődik mások jóllétével	Jóindulat
Fontos számára, hogy becsületes legyen barátaihoz. A hozzá közel álló embereknek akarja szentelni életét	
Fontosnak tartja, hogy minden ember egyforma bánásmódban részesüljön. Azt gondolja, hogy mindenkinek egyenlő lehetőséggel kellene rendelkeznie az életben.	Univerzalizmus
Fontos számára, hogy meghallgassa azokat, akik másmilyenek, mint ő. Még akkor is, ha nem ért egyet velük, meg akarja érteni őket.	
Komoly meggyőződése, hogy az embereknek óvniuk kell környezetüket. Fontos számára, hogy vigyázzon a környezetére	

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A tíz értéktípus átlagai és a hozzájuk tartozó konfidencia intervallumok

	95%-os konfidencia intervallum	
	alsó	felső
Magyar átlag 2016–2022	4,74	4,76
95%-os konfidencia intervallum	4,71	4,59
Magyar átlag 2008–2014	4,94	4,94
95%-os konfidencia intervallum	4,92	4,73
Magyar átlag 2002–2006	4,89	4,89
95%-os konfidencia intervallum	4,87	4,72
Svéd átlag 2016–2022	5,11	5,11
95%-os konfidencia intervallum	5,09	4,65
Svéd átlag 2008–2014	5,02	4,64
95%-os konfidencia intervallum	4,74	4,49
Svéd átlag 2002–2006	4,71	4,46
Jóindulat	4,69	4,56
Önállóság	4,44	4,38
Univerzalizmus	4,58	4,58
Biztonság	3,87	3,84
Konformitás	3,68	3,65
Elismerés	3,34	3,31
Hedonizmus	4,00	3,98
Ösztönzés	3,37	3,34
Tradíció	3,88	3,85
Hatalom	3,02	2,99

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek